

Bahtiyar Vahapzade'de Dil ve Kimlik Bilinci

M. Fatih KANTER*

ÖZ

Dil ve kimlik insanın bireysel anlamda benliğini tamamlayan en önemli unsurlardır. Varlığını bağımsız anlamda devam ettirmek isteyen insan bu unsurlara sahip çıkmak zorundadır. Azerbaycanlı şair Bahtiyar Vahapzade bu durumun bilincindedir. Bu nedenle de şiirlerinde sıklıkla bireyin dil ve kimliğine göndermelerde bulunmuştur.

Bu çalışmada Vahapzade'nin şiirlerindeki dil ve kimlik bilinci ile ilgili dizeleri kendilik değerleri dizgesi göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahapzade, ana dil bilinci, kimlik bilinci, kendilik değerleri, yabancılaşma.

ABSTRACT

Bakhtiyar Vahapzade's Consciousness of Language and Identity

Language and identity are the most important aspects completing the personality of human being in individualistic terms. Human being who wants to maintain his existence independently has to protect these aspects. Azerbaijani poet Bakhtiyar Vahapzade is aware of this state. Because of this, he has often touched upon language and identity of the individual in his poems.

In this study, Vahapzade's verses related to the consciousness of language and identity are dealt with in terms of the system of self-perception values.

Key Words: Bakhtiyar Vahapzade, consciousness of mother tongue, consciousness of identity, self-perception values, alienation.

Dünyaya geldiği andan itibaren bireyi özel yapan değerlerin başında dil ve kimlik gelir. Kendilik değerlerini oluşturan ve insanın yaşadığı toplum içerisinde rol edinmesini sağlayan bu payelerdir. Varoluşumuzu dünyaya bildiren ve bizi "kendi" miz olarak dünyaya çıkaran bu iki de-

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ARDAHAN, e-posta: fatih.kanter@hotmail.com

ğer, Vahapzade'nin şiirlerinde özellikle kendilik/benlik bilinci ile ilintili olarak işlenir.

Kendilik değerlerini varoluş akdiyle bütünleştirme bilincinden uzaklaşan insanın trajik bir sona gidişi Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde "kendine yabancılaşan/ötekileşen" bireyler sayesinde gösterilir. Bu noktada Vahapzade'nin şiirlerindeki dil ve kimlik bilinci üzerine kurguladığı izlekler dünyasında kendisi olmak ve öteki olmak arasında kalıp yitip giden bireyler sorgulanır.

Dil ve kimlik, bireyin dünyaya çıkış noktasında ontolojik bir dayanışma içerisinde "kendilik değerlerini kurgulayan insanı" bütünlükler. Vahapzade'nin şiirlerinde de bu nokta hem bütünsel hem de ayrı ayrı irdelenerek ele alınır.

1. Benliğin Varoluşu Ana Dili

Dil, iletişim anlamı dışında aslında bireyin varlık alanına/dünyaya doğusunda temel bir araçtır. Dünyaya ilk gelinen andan itibaren nesnelere dünyası ile olan irtibatını anlamlandırma çabası dil sayesinde anlam kazanır. Heidegger'in deyişiyle "dil varlığın evidir." Birey varlığının hareket alanı olarak kendi evi olarak gördüğü ana dilini kullanır. Ev ile dil arasındaki bu ilinti, bireyin dünyaya geliş macerasında ana dilin kutsal bir görev üstlendiği anlamını taşır. Bu nedenle bireyin kendi dünyasını, kendi evini kurgulaması dil sayesinde gerçekleşir. Vahapzade'nin "Ana Dili" adlı şiiri de bu duruma göndermede bulunur:

"Bu-dil tanıtmış bize bu dünyada her şeyi,

Bu-dil ecdadımızın bize miras verdiği

Kıymetli hazinedir... onu gözlerimizdek

Koruyup, nesillere biz de hediye edek." (S.D., s.20-21)

Dil ile nesne arasındaki bağlantıyı; "bu dil tanıtmış bize dünyada her şeyi" dizesiyle dile getiren Vahapzade'nin görüşü ile Heidegger'in "dil varlığın evidir." ibaresi arasındaki paralellik dikkati çekmektedir. Varlık ile dilin içerisine doğduğu mekan arasındaki bu paralellik bireyin bilinçli bir dünya algılaması içerisinde oluşunu sağlar. "İnsan barındırılmış bilgi ve deneyim değerlerinin özel bir adı olan 'varlık alanı'na, ancak dil aracılığıyla ulaşır." (Korkmaz, 2008: 158) Dil ile varlık arasındaki bu etkileşim, nesilden nesile aktararak yaşamı anlamlandıran bir hazine biçimini alır. Vahapzade bu hazineyi "gözlerimizdek" ibaresi ile nitelendirerek çok katmanlı bir anlam yükler. Gözler, insanın nesnelere dünyası ile olan iletişimini kurarken dil de nesnelere dünyasının tanımlanmasında araç konumu üstlenir. Bu nedenle bize içine doğduğumuz dünyayı görsel anlamda tanıtan dil varlıkları anlamlandırma anlamında kanıtlayan dil arasındaki ilişki kutsal bir emanet olarak benzeştirilir. Bu bağlamda göz ile dil arasındaki dünyaya açılım, bireyin dünyaya açılımı olarak nitelendirilebilir.

Genel anlamda varlığın evi olan dil, bireyin dünyaya ilk geliş anında onun çevreyi/nesnelere mekânını algılamasında ana dili olarak adlandırılır. Ana dil, bireyi yaşadığı toplumun içerisinde bir kim(lik) olarak varoluşunu simgeleyen en temel birimdir. Bu nedenle ana dilini konuşmaktan çekinen, utanan, kaçan insanlar aslında kimliklerini de yitirmişlerdir. Yine Vahapzade "Ana Dili" şiirinde;

"Ey öz doğma dilinde konuşmağı ar bilen,
Fasonlu modabazlar,
Kalbinizi okşamır koşmalar, telli sazlar.
Bunlar koy benim olsun,
Ancak vatan ekmeğı sizlere kanım olsun." (S.D.,s.20-21)

diyerek anadilinde ya da şairin deyişiyle "öz doğma dilinde" konuşmaktan utananlar eleştirilir. Ana dili ile konuşmayan bireyler aslında kendi değerlerini oluşturamamış, kimlik duygusundan yoksun olan kişilerdir. Bu nedenle; "Ana dilleri ile yazmayan, eğitim görmeyen ve konuşmayan kişiler/toplumlar varlık alanlarıyla ezberle ilişkiler kurduklarından asla derinlik ve özgünlük kazanamazlar" (Korkmaz, 2008: 164). Kendisi olamayan ve öteki olmak için uğraşan ve arada bir yerde kalan/sıkışan bireylerin yaşamlarında derinlik yakalamalarına imkân yoktur. Vahapzade'nin ana dili üzerindeki düşüncelerinin arka planında şüphesiz Sovyet dönemi politikalarının etkisi büyüktür. Zira Sovyetlerin Orta Asya'daki Türk devletlerini yok etme planlarını uygulamada bu devletlerin ana dillerini yok etmek ve onları kendilerine dönüştürmek vardır.

Dil bilindiğı üzere sadece iletişimi değil toplumların devamını da sağlayan kültürel kodları taşıyan bir görev üstlenir. Bu kültürel devamlılık, nesillerin kendi olma yolunda varlık alanlarını genişletme, ona derinlik ve özgünlük kazandırma anlamını taşır. Zira ne kendisi olan ne de öteki olmayı başaramayan insanların yaşamları yüzeysel olacaktır. Vahapzade'nin "Ne Ondan-sın Ne Bundan" adlı şiirinde işte tam da bu durumdan söz edilir:

"Yad dilde mektup yazıp kardeş özkardeşine
Bu mektubu okuyan ne kül töksün başına
Hükmüne bak hasretin,
Hükmüne bak zilletin.
(...)
Mektubunu okudum, yazarsın ki; "Sizdenim,
Fakat kendi dilimi zaten
bilmiyorumsa

nasıl derim ben benim?" (S.D., s.61)

Ana dilini bilmeyen bir insanın mektubuna yönelik yazdığı şiirinde Vahapzade, ana dilini bilmemenin aslında "benliğini yitirmek"le eşdeğer olduğu noktasına göndermede bulunur. Bu durumu "kendi dilimi zaten bilmiyorumsa nasıl derim ben benim" dizelerinde dile getirir. Zira kendi dilini bil-

memek aslında kendini bilmemek anlamını taşır. Kendini bilmeyen birey ise yine aynı şiirde;

“Bizden olup

ey bizliğinden dönen

Seni ben affederim, ya affeder mi Vatan?

Bilmiyorsan dilini, sen Vatanın yüzüne

İstemedem ak oldun.

Sen kendine bir üvey, özgeye yamak oldun.” (S.D., s.62)

biçiminde eleştirilir. Ben ile öteki arasında sıkışan bireyi şair, kendiliğinden vazgeçtiği için “kendine üvey”, ötekine/başkasına özendiği için ise “özgeye yamak” olarak nitelendirir. Kendini bilmeyen, başkalarının diline, kültürüne özenen ve dolayısıyla “ne ondan ne bundan” olan bireylerin durumu bu benzetmelerle derin bir anlam kazanır.

Kendiliğinden taviz vererek özgeye/ötekine yamak olanlar suçlanmaz sadece. Şair, kendi dilini bilmeyen insanı “Ne Ondansın Ne Bundan” adlı şiirinde eleştirirken asıl suçlunun çocuklarına ana dilini öğretmeyenler olduğu gerçeği üzerinde durur:

“Öz doğma evladına

Annesinin dilini

Öğretmeyen anneler,

Ya anne adlanmağa sizin hakkınız mı var” (S.D. s.63)

Ana dilini öz çocuklarına öğretmeyen annelerin “anne” vasfından ve adından hak iddia edemeyecekleri ibaresi de ana dili bilincinin ne kadar önemli olduğunu kanıtlar. Ana dilinin kültürel aktarımdaki rolü düşünülürse Vahapzade’nin, gelecek nesiller ile kaygısı da artar. Bu kaygıyı “Nereye Gidiyor Sabahımız” adlı şiirinde şöyle dile getirir:

“Deryamızı beğenmeyip

Başkasının havuzunda yüzüyorsak,

Başka dilde dil dil ötüp

Kendi ana dilimize

Eğer dudak büzüyorsak.” (Y.T. s.85)

Ana dili deryaya başka dilleri ise havuza benzeten şair, kendi ana dilimizin zenginliğinden kaçarak başka dillerde sınırlı sözcüklerin dünyasında konuşmaya çalışmanın trajik bir durum olduğuna işaret eder. Bu nedenle kendiliğimizi gerçekleştirmek, kendimizi bilmek adına öncelikle ana dilimize sahip çıkmalıyız.

2. Kim/lik Kaygısı

İnsan varoluşundan itibaren kimlik sorunsalı ile baş başadır. Zira tek başına ve toplum içerisindeki yerini belirlemek insanın kim olduğu sorusuna verdiği cevaptır. Kimlik; “Benliğimiz konusunda dün, geçen yıl, ondan

önceki yıl, vb. kimsek, yine o olduğumuz yolundaki öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu; 'ben kimim?' sorusuna verdiğimiz başka herkesten ayrı, eşsiz bir insan olduğumuz yolundaki cevabımız." (*Sosyoloji Sözlüğü*, s.447). Bununla birlikte herkesten ayrı ama herkesle birlikte kim olduğumuz önemlidir. Toplum içerisindeki yerimiz ve bizi biz yapan değerler bütünü içerisindeki varlığımız bizi "kendi olmak" olgusuna yöneltir. Kendisi olmayan ya da başkalarına özenen bireyler ise "öteki" olmaya mahkûmdurlar. "Ötekileş(tir)ilen kişi, bilerek veya bilmeyerek yaşatıldığı bu zorunlu süreçte, düşünce ve eylemlerindeki 'kendine özgü'lüğü yitirmiş; başka'ya dönüşmüş veya başka'da batmış, kaybolmuş Ben'dir." (Korkmaz, 2008: 18). Benliğini yitiren ve köklerinden kopan bireylerin trajik durumu Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde sıklıkla işlediği izleklerdendir. Sovyetlerin yıllarca Türk devletlerini ötekileştirme çabaları Vahapzade'nin şiirlerinde derinlemesine ele alınır.

Kendisi olmayı başaramayan/beceremeyen ve başkalarından medet umanların kendi özlerinden nasıl korktukları "Dağda Şelale Gibi" şiirinde dile getirilir:

"Onlar orta yolu tutup ne "he", ne "yok" –dediler.
Havaya ne "sıcaktır", ne de "soğuk" –dediler.
Onlar ölçüp biçtiler, hiçbir şeyi derinden,
Özgesini korkutup, korktular özlerinden." (S.D., s. 10)

Kimlik bilincinden mahrum olan ya da mahrum bırakılan bireylerin özlerinden uzaklaşmaları onların varoluş kaygısından da uzaklaştıkları anlamını içerir. Çünkü kim olduğunu unutmak, boşlukta gezinmekten farksızdır. Boşluk içerisinde gezinen bireyler ise yaşamın manasını algılayamazlar:

"Ölümden korkmayan de kimdir, de kim?
Manasız yaşamak ondan korkulu." (S.D., s.50)

Yine aynı şekilde "Vapura Varmamış Yolu Yitirdin" şiirinde
"Konuştun her zaman özge adından,
Öz ismin, öz sözün çıktı yadından." (S.D., s.58)

Dizeleriyle kim'lik bilincini yitiren bireylere seslenir. Kim olduğunu unutarak, manasız yaşayan bireyler "köksüz" olmaya ve nesillerini yitirmeye doğru adım adım giderler. Ontolojik anlamda her varlığın bir özü/ kökü olduğu gerçeği karşısında duyarsızlaşan bireyler, "genetiği değiştirilen organizmalar" gibi aslı ve nesli belirsiz bir biçimde yitip gideceklerdir. Bahtiyar Vahapzade de dünyadaki her varlığın kökü olduğunu;

"Dünyada
Her şeyin kökü var.
Kökü var
Toprağın, taşın da...
İnsansa kökünü
Gezdirir başında." (Y.T. s.11)

dizeleriyle dile getirir. Kök, varlıkların varoluş sebeplerini, geleceğe akma, gelecekte yaşama, arzusunu simgeler. Kendisinden önce var olanı geleceğe taşıma akdini unutan, hiçe sayanlar ise köklerini kurutarak köksüzleşenlerdir. Dolayısıyla kökü olmayan varlıklar/bireyler, kimliğini bilmeyen nesillerin yetişmesini tetikleyecektir.

Bahtiyar Vahapzade bir milletin neslinin kesilmesinin ne kadar trajik olduğunun bilincindedir. Bu nedenle o, "Karağaç" şiirinde simgeleştirdiği neslin yok olup gidişine şu şeklide feryat eder:

"Dediler, bu yıldan, dünyada
Karağacın nesli kesilcektir!

Neslin kesilmeği!
Derde bak gönül.

Bu derdin oduna gel yanak gönül." (S.D., s.4)

Neslinin yitip gitmesine üzülmeyen bireyler, elbette "ötekileşmeyi" yaşam biçimi haline dönüştürmüşlerdir. Ötekileşen ve kendilik değerlerinden uzaklaşan bireylerin kendi köklerine karşı ihaneti de kaçınılmaz bir durumdur. Bu durum "Utanırım" şiirinde;

"Özgesinin koltuğunda yuva kurmuş,
Özgesinin fetvasıyla
Öz halkına tuzak kurmuş,
Özgesinin eli üstte
İktidara can atan kes

Bu millete asıl oğul olabilir." (Y.T. s.35)

biçiminde dile getirilir. Başkalarının boyunduruğu altında yaşayan, kendi milletini, kültürünü, geleneklerini hiçe sayan bireylerin "bu millete asıl oğul olabilmesi" beklenemez. Bu nedenle Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde yer yer, kendini tanımayan, kendinden utananlara karşı büyük bir öfke görülür. "Yakın Uzak Oldu" adlı şiirinde kendi neslinden atasından utananlara şöyle seslenir:

"Baban senin gibi dilinde değil,
Kalbinde taşıdı aşkı, niyeti.
Baban senin gibi dışında değil
İçinde taşıdı medeniyeti.
(...)

Modalar önünde değil, ey bala,
Sen fikir önünde secde kıl, diz çök.
Hizmet et bir fikre, tek bir amala
İşte budur kültür, budur büyüklük!" (S.D., s.77)

Buradaki söylem ilk bakışta keskin ve sloganik olarak görülse de aslında, karşısında kendilik değerlerinden kopmuş ve kökünü inkar eden insanı hedef alır. Bu noktadan hareketle Vahapzade kökünü inkar etmenin, nesil-

leri yok olmaya sürükleyeceğinin bilincindedir. Bu bilinç, onu kendilik değerlerine doğru yönlendirir. Kendim Olmalıyım şiirinde, kendisi ol(a)mayan ve başkası olmaya özenerek “ötekileşen” bireyleri, özlerine dönmeye çağırır.

“Ne isem, ben oyum, karayım ya ak,
Niçin başkasına benzemeliyim?
Kendim olmalıyım, ben kendim ancak,
Kendim değilimse, demek hiç neyim.” (Y.T. s.12)

İnsanın yaşam içerisinde varoluş sebebini sorgularken kendilik değerlerini ihmal etmemesi gerekir. Bu kendilik değerlerini oluşturan temel olgulardan birisi ise kimlik bilincine, kendine özgü yaşam biçimine sahip olmasıdır. Zira başkası gibi olmaya çalışmak bir taklit ya da yapay bir varoluş düzeni olacağından birey, ikilem içerisinde sıkışıp kalacaktır.

Çıkarım

Bireyi dünyaya bağlayan değer yargıları vardır. Dünyaya ilk geldiği andan itibaren nesnelere dünyası ile iletişime geçen ve onu kendi içerisinde anlamlandırma çabası içerisinde olan bireyin doğasında kendini hâkim kılarak bir sonraki nesle taşıma akdi de yer alır. Bu bağlamda Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde neslini ve kendilik değerlerini koruyarak kökünden aldığı değerleri ileriye taşıma bilinci yer alır. Bu noktada onun özellikle devrin ve siyasi baskılar altında kalarak ana dilini ve kimliğini unutanlara sitemleri uyarıları şiirlerinde temel izleklerdendir. Vahapzade, moda, baskıya ve başıboşluğa kapılarak kendi neslini inkâr edenlerin trajik bir yanığı içerisinde olduklarını vurgular.

Rusya'nın Orta Asya'da Türkleri ötekileştirmek adına uyguladığı politikaları edebi eserde eleştirel bir tutumla ele alan Vahapzade, bir milletin hangi temel değerler üzerine ayakta durduğu gerçeğini sembolik bir anlatımla okura sunar.

Kaynaklar

Korkmaz, Ramazan (2008), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafik Yay., Ankara.

Marshall, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.

Vahapzade, Bahtiyar (1993), *Sonbahar Düşünceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Vahapzade, Bahtiyar (1998), *Yücelikte Tenhâlık*, Ötüken Yay, İstanbul.